

Nr 760

Av fröken Ljungberg m. fl., om dokumentära naturundersökningar, m. m.

(Lika lydande med motion nr 332 i Första kammaren)

Kännedomen om vårt lands mångskiftande natur och de faktorer, som formar och format den, är högst ofullständig — det må gälla geologiska bildningar, vegetation, djurliv, jordmån, hydrologiska förhållanden eller andra sidor av naturen. Det hör till naturforskningens uppgifter att successivt öka denna kännedom genom att insamla och sammanställa fakta och genom att ur detta material dra slutsatser om skilda slags naturliga samband, om pågående naturprocesser, naturhistorisk utveckling, verkningar av kulturingrepp m. m.

Naturforskningen, såväl beträffande rena naturföreteelser som beträffande kulturingrepps verkningar i naturen, måste i mycket stor utsträckning grundas på sådan natur som i något eller flera avseenden är förhållandevis orörd av mänskliga ingrepp eller som endast påverkats av mer "naturenligt" utnyttjande, t. ex. slåtter och bete. För den fortsatta forskningen är det av största betydelse, att ett rikt och representativt urval av dylik natur säkerställs för framtiden såsom naturreservat eller på annat sätt, detta oberoende av om terrängbildningarna och naturtyperna kan anses i vanlig mening vackra och tilltalande eller ej. Tilläggas bör att säkerställandet av natur med ursprungliga drag även kan ha andra syften. Inte minst utgör det liksom skyddet av byggnadsminnesmärken, gravfält m. m. en allmänt kulturellt betingad åtgärd, som bidrager till att möjliggöra en djupare upplevelse av och förståelse för naturen resp. kulturutvecklingen.

Även om naturreservat avsättes i stor omfattning, blir det för många grenar av naturforskningen önskvärt eller helt nödvändigt att kunna inhämta eller att ha tillgång till fakta från flera och mer mångskiftande områden än vad som rimligen kan skyddas som reservat. I den mån planerade exploateringsföretag kommer att skada eller förstöra natur av uppenbart vetenskapligt värde, bör de därför föregås av dokumentärt inriktade naturundersökningar. Bildligt uttryckt bör oersättliga naturdokument i större eller mindre grad avtecknas, innan de förstörs. Visserligen kan inte ens en mycket utförlig dokumentation vetenskapligt kompensera bortfallet av naturdokument, eftersom nya problemställningar och undersökningsmetoder ständigt tillkommer, men även en dokumentation av fakta på vetenskapens nuvarande stadium har ett stort framtida värde.

Dokumentära undersökningar föranledda av naturexploatering har hittills ge-

nomförts endast i begränsad omfattning, bl. a. i samband med vattenkraftutbyggnaden i Norrland. De har till stor del möjliggjorts genom ekonomiska bidrag från exploateringsföretag. Tyvärr har de av flera skäl inte alltid kunnat bli den systematiskt genomförda dokumentation som är önskvärd. Dessutom har mycken natur av uppenbart vetenskapligt intresse även under senare tid exploaterats utan några som helst föregående undersökningar. Ett par exempel må räcka. Mäktiga rullstensåsar med omfattande system av strandbildningar från den tid, då de steg ur havet, grävs bort utan vare sig geologisk kartering eller fortlöpande studium av lagerföljden under brytningstiden. Därigenom går värdefullt forskningsmaterial för alltid förlorat rörande bl. a. åsarnas bildningssätt och landhöjningens förlopp. Sjöar har i mycket stor utsträckning sänkts, förerensats genom kloakutsläpp, rotenonbehandlats eller på annat sätt fått sina ursprungliga hydrologiska och biologiska förhållanden förstörda utan att dessa nu ens finns elementärt registrerade. Detta har man f. ö. i flera fall redan haft anledning att senare beklaga, exempelvis vid målinriktad forskning rörande föroreningsproblem.

Flera orsaker har samverkat till att exploateringsåtgärder så sällan föregåtts av dokumentära naturundersökningar. Bristande rättsliga, ekonomiska och organisatoriska förutsättningar har spelat stor roll, såsom skall beröras utförligare nedan. En väsentlig orsak har vidare varit att exploatörerna och ofta även inkopplade myndigheter saknat insikter i hithörande frågor. Sålunda har även direktiv om att vetenskaplig expertis skulle rådfrågas i ärenden, som berör vetenskapliga intressen, i stor utsträckning visat sig verkningslösa, enär det i ärendenas normala gång sällan funnits någon tjänsteman som kunnat bedöma, när väsentligare vetenskapliga intressen berörts. På grund härav och på grund av avsaknaden över större delen av landet av grundliga och allsidiga naturvårdsinventeringar har även under senare år exploatering tillåtits utan naturvetenskaplig dokumentation t. o. m. beträffande sådana marker och sjöar, som varit värda att avsättas som reservat. Detta har hänt också i län, där det under senare år funnits en naturvårdsintendent med kompetens att bedöma vetenskapliga naturvärden, enär intendenterna hittills ej regelmässigt fått i god tid ta del av alla ärenden med naturvårdsaspekter.

Kulturminnesintressena bevakas redan på ett i huvudsak tillfredsställande sätt, och likaså är frågan om dokumentära fornlämningsundersökningar löst. I varje län finns en landsantikvarie med högre akademisk examen (minst fil. lic.), var till kommer ett antal medarbetare som likaledes har akademisk utbildning. Alla exploateringsärenden, som kan tänkas beröra fornlämningar, skall remitteras till landsantikvarien eller direkt till riksantikvarieämbetet, eftersom enligt fornminneslagen ingen exploatering av mark får ske utan ämbetets tillstånd. I det dominerande antal fall, då tillstånd ges, skall undersökning av fornlämningarna ske, varvid oftast exploatören har att stå för kostnaderna. Ansvarigt organ för den arkeologiska dokumentationen är riksantikvarieämbetet, men en del under-

sökningar överlåtes till bl. a. universiteten. Av betydelse i detta sammanhang är även att en grundlig fornminnesinventering redan genomförts över stora delar av Sverige. Den bestrides med statsmedel och utnyttjar speciell arbetskraft förutom den ordinarie administrativa.

Här må inskjutas att vetenskaplig dokumentation av arkeologiska och naturvetenskapliga data knappast kan hänföras till fornminnesvård resp. naturvård i egentlig bemärkelse. Det är dock av praktiska skäl lämpligt att — inte minst organisatoriskt — sammankoppla skyddsfrågor rörande särskilt värdefulla fornlämnings- resp. naturområden med undersökningsfrågor rörande sådana områden där exploatering medgives.

Om naturvärden av vetenskapligt och allmänt kulturellt intresse skall kunna bli beaktade i samhällsarbetet på ett med kulturminnesvärdena någorlunda likvärdigt sätt, måste bl. a. följande sex frågor beaktas:

1) För att bevakningen av de aktuella intressena skall kunna bli tillfredsställande krävs bl. a., att det inom varje läns naturvårdsorgan finns minst en naturvårdstjänsteman med kvalificerad biologisk och geovetenskaplig utbildning. Goda kunskaper om naturförhållanden och — inte minst — om dessas betingelser bör för övrigt ligga till grund för allt naturvårdsarbete, liksom över huvud taget all slags samhällsverksamhet oberoende av syftet bör bygga på goda insikter beträffande underlaget för verksamheten.

2) Naturvårdsorgan med bl. a. naturvetenskaplig kompetens måste regelmässigt och i god tid få ta del av alla exploateringsärenden som kan tänkas beröra naturvårdsintressen. Av denna anledning bör en översyn ske av de författningar och tjänstereglementen som tillämpas i fråga om sådana ärenden.

3) Naturvårdsinventeringar bör snarast genomföras över hela landet för att bl. a. en god översikt skall kunna erhållas beträffande sådana naturområden som är särskilt skyddsvärda från sociala eller/och vetenskapliga synpunkter. Åtminstone i en andra etapp bör de göras relativt grundliga och bygga på fältinventeringar av kvalificerade inventerare. Dylika inventeringar har visat sig i synnerligen hög grad underlätta och effektivisera det fortsatta naturvårdsarbetet i berörda trakter. Om inventeringarna skall kunna genomföras inom rimlig tid, krävs särskild inventeringspersonal vid sidan av den administrativa naturvårdsarbetskraften.

4) Länsstyrelserna, vattendomstolarna och andra myndigheter, som beviljar tillstånd till olika slags exploateringsföretag, bör få lagstadgad rätt att där så bedöms angeläget föreskriva att vissa angivna dokumentära naturundersökningar skall ske i god tid före medgiven exploatering och vid behov även senare.

5) Ett centralt organ bör vara ansvarigt för nämnda dokumentära naturundersökningar. Enär dessa — såsom redan visat sig — endast till en del kan rymmas inom verksamhetsramen för universitetsinstitutioner och andra befintliga fackorgan, kan ifrågasättas om inte det ansvariga centralorganet även bör anställa egen arbetskraft för vanligare slag av naturvetenskapliga dokumenteringsupp-

drag. En jämförelse må även härvidlag göras med riksantikvarieämbetet och fornlämningsundersökningarna. Det är närmast tre centrala organ som kan komma i fråga: statens naturvårdsnämnd, Vetenskapsakademien (genom dess naturskyddskommitté) och det ännu endast föreslagna forskningsorganet rörande naturvårdsfrågor. Av existerande organ torde naturvårdsnämnden vara bäst lämpad för uppgiften, enär den är ett förvaltningsorgan av myndighetskaraktär. Den bör emellertid få en direkt regional förankring i länens naturvårdsorgan. Nämnden administrerar numera flertalet vattendragsundersökningar i Norrland.

6) Vad beträffar finansieringen av de dokumentära naturundersökningarna är det närmast exploatörerna (såsom vid fornlämningsundersökningarna) och staten som kan bli aktuella. Flera skäl talar emot att exploatörerna generellt skulle stå för hela kostnaderna. Ett skäl är att undersökningar av naturvärden, varom markägare och exploatörer inte kan begäras ha varit medvetna, kan draga kostnader som är betydande i förhållande till exploateringsvinsten. Åtminstone under vissa omständigheter bör sålunda det allmänna, i regel staten, stå för en större eller mindre del av kostnaderna. Det skulle då behövas en skälighetsbedömning av i hur hög grad en exploatör skulle kunna åläggas att bära kostnaderna för en given undersökning med hänsyn till den väntade exploateringsvinsten. Oftast torde man kunna räkna med att frivillig överenskommelse kan träffas, liksom redan skett i en del fall.

Avslutningsvis får vi uttryckligen betona att vår motion inte på något sätt avser att framhävda de vetenskapliga och kulturella sidorna av naturvärden på bekostnad av de sociala. Vi har endast velat visa att de sidor av naturvärden, som närmast motsvarar kulturminnesvärden, behöver likvärdiga villkor med denna i fråga om personal, organisation, rättsbestämmelser m. m.

Med återopande av vad vi ovan anført får vi hemställa,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla att Kungl. Maj:t måtte dels uppdraga åt statens naturvårdsnämnd att utreda problemen rörande dokumentära naturundersökningar i samband med exploateringsföretag, dels vidga direktiven för den pågående utredningen inom statskontoret angående naturvårdens administration i anslutning till de här framförda synpunkterna vad avser personalfrågor och organisation.

Stockholm den 26 januari 1966

Blenda Ljungberg

Gunnar Oskarson

Nils Carlshamre

Erik Tobé

Fritz Börjesson
i Glömminge

Ragnar Lassinantti